

Over het belang van waarden en beginselen¹

door Dave van Ooijen²

In Nederland wordt 1 mei de 'Dag van de Arbeid' genoemd. In België 'Feest van de Arbeid'. Daarmee heb ik meteen het eerste element benoemd dat vanmiddag centraal staat: arbeid en het belang van arbeid. Kunnen werken is een feest. Werkloos zijn en langdurig rond moeten zien te komen met een uitkering is op geen enkele manier een feest. Zeker niet als je ook nog eens je hand op moet houden bij de voedselbank. Of wanneer je van huis-en-haard bent verdreven en met de weinige bezittingen die je hebt kunnen meenemen in Nederland een veilig onderkomen hebt gevonden. 1 mei is een feestdag van de arbeidersbeweging. Met 1 mei vieren we de invoering van de achturige werkdag. De achturige werkdag is het resultaat van de strijd voor betere arbeidsomstandigheden en een menswaardiger leven. Dat is nog steeds wat ons ook vandaag de dag bindt. Daarmee hebben we een tweede element te pakken: de arbeidersbeweging. En het derde element, deze heeft een directe relatie met de arbeidersbeweging en de sociaal-democratie, is het internationale karakter van de 1 mei-viering. 1 mei wordt in tal van landen georganiseerd. Het is een feest van internationale solidariteit.

Over de relatie PvdA en vakbeweging

1 mei kan dan ook niet, zeker niet door de PvdA, worden gevierd zonder aandacht te besteden aan de relatie tussen de PvdA en de vakbeweging. Die relatie kan en moet beter. De vakbeweging is uitermate kritisch. Sla de kranten er van het afgelopen jaar maar op na. Zie ook het interview met Ton Heerts in de Volkskrant van 3 maart 2015. De kop boven het artikel was 'Eigen kracht, zelfredzaamheid: ze verpakken het mooi'. De essentie van het verhaal is dat er iets fundamenteel oneerlijk in de samenleving is ontstaan. Dat we voor de keuze staan om af te glijden naar een Angelsaksisch model van *zelfredzaamheid* of terug te keren naar een Rijnlands model van *samenredzaamheid*. Zo zijn de verschillen tussen arm en rijk toegenomen. De kloof tussen de topsalarissen en de laagste inkomens is spectaculair vergroot en de vermogensongelijkheid is verder toegenomen. Werknemers hebben steeds minder te vertellen doordat ze invloed hebben moeten afstaan aan aandeelhouders. In het onderwijs hebben arme kinderen een bovengemiddelde kans op slechter onderwijs dan kinderen uit een welvend gezin.

¹ Co-referaat, uitgesproken op het 1 mei symposium, Geesterhage, Castricum, 1 mei 2015

² Dave van Ooijen studeerde sociologie en politicologie aan de Universiteit van Amsterdam. Van 1979 tot 2014 was hij werkzaam bij Vereniging Milieudefensie, de gemeente Amsterdam, Nicis Institute en Platform31. Sinds eind 2014 is hij eigenaar van 'Van Ooijen - Adviesburo voor Publieke Waarden' (zie www.davevanooijen.nl).

Eenmaal laag opgeleid komen jongeren nauwelijks nog hogerop. Het verbieden van het stapelen van diploma's maakt het voor kinderen uit arme gezinnen en voor laatbloeiers zo goed als onmogelijk om vooruit te komen. En ook op de arbeidsmarkt zijn de tegenstellingen toegenomen. Allochtonen hebben dan wel formeel gelijke kansen, de discriminatie op de arbeidsmarkt is nog steeds enorm. Tal van zzp-ers en flexwerkers moeten maandelijks de eindjes aan elkaar knopen. Jongeren tot 23 jaar verdienen een minimumjeugdloon dat bijna de helft is van dat van een volwassene. En door de decentralisaties op het gebied van zorg en arbeid, en de daarmee samenhangende bezuinigingen, zijn tal van verworven rechten niet langer een vanzelfsprekendheid. De verzorgingsstaat moet worden aangepast om deze overeind te houden. En de PvdA probeert dit, rekening houdend met de zwakkeren in onze samenleving, op een verantwoorde manier te doen.

Politiek van waarde

Met het rapport 'Politiek van Waarde' heeft de commissie Hamming belangrijke input geleverd om het functioneren van de publieke sector en hoe de PvdA politiek bedrijft, opnieuw te bedenken. Ik ga daar nu niet verder op in. Dat heeft Jan Hamming zelf al gedaan. Van een co-referent mag u verwachten dat deze in gaat op datgene wat de eerste spreker, de referent, heeft gezegd. En dat de co-referent dan met name wat zegt over wat niet gezegd is. Of een andere kijk of invalshoek op het thema naar voren brengt. Van een co-referent mag u verwachten dat deze opmerkingen maakt waarmee het onderlinge debat wordt geprikkeld. Nu is dat niet makkelijk bij iemand als Jan Hamming die gepikt en gemazzeld is in de politiek en de PvdA en al wat langer meeloopt binnen de partij. En die met zijn commissie een rapport heeft opgesteld dat op de algemene ledenvergadering is besproken, geamendeerd en, met een paar kleine aanpassingen, is vastgesteld. Toch zal ik een poging ondernemen. Als input om met elkaar het gesprek over de essentie van de sociaal-democratie te stimuleren. Als invalshoek kies ik daarbij voor het Beginselmanifest van de PvdA uit 2005. Terwijl het rapport Hamming zegt dat 'de waarden leidend zouden moeten zijn anders zijn ze waardeloos', zou ik, aanvullend op het rapport Hamming, willen zeggen 'De beginselen van de PvdA zouden weer opnieuw leidend moeten zijn anders zijn ze waardeloos'. Ik zeg dit met name omdat wij naar mijn bescheiden mening in de afgelopen tien jaar deze beginselen te veel links hebben laten liggen. De PvdA heeft niet consequent vanuit deze beginselen politiek bedreven.

Over waarden en beginselen

Nu denkt u misschien 'wat is het verschil tussen waarden en beginselen'? Is dat niet hetzelfde? Ja en nee. Laat ik beginnen met nog even het rapport 'Politiek van Waarde' te citeren. Op pagina 3 van het rapport staat het volgende: "Het sluiten van compromissen moet altijd gepaard gaan met zicht op onze belangrijkste waarden. De PvdA is een vooruitgangspartij. De partij streeft naar een eerlijker samenleving. Een samenleving waarin bestaanszekerheid, goed werk en een eerlijker verdeling van hoop en levenskansen zijn verankerd. Een samenleving waarin het niet ieder voor zich is, maar waarin mensen zich geborgen weten. Dat betekent dat de partij

zijn stellingnamen altijd moet kunnen verdedigen in termen van die waarden. De politiek van kleine marges moet altijd gepaard gaan met een politiek van grote idealen'. Een tekst waar niks mis mee is. Maar nu mis ik in deze passage en de rest van het rapport wel een paar cruciale begrippen. Schieten er u misschien een paar te binnen?

Het belang van het beginselmanifest

Laat ik u helpen door een paar passages uit het Beginselmanifest uit 2005 te citeren. Het Beginselmanifest valt meteen met de deur in huis. Zo begint het Beginselmanifest met de volgende zin: 'Vrijheid, democratie, rechtvaardigheid, duurzaamheid en solidariteit. Dat zijn de idealen van de sociaal-democratie.' En het Beginselmanifest gaat even verder met: 'De sociaal-democratische methode kan niet zonder een sterke economie en een vitale markt maar begrenst deze door kaders die niet vanzelfsprekend door die markt geleverd worden: sociale rechtvaardigheid, democratische verantwoording, publiek belang, culturele ontwikkeling en ecologische duurzaamheid.' En even verderop, refererend aan de eerder door mij genoemde elementen van internationale solidariteit, zegt het Beginselmanifest: 'Sociaal-democratische idealen binden en inspireren mensen met de meest uiteenlopende achtergronden en levensovertuigingen al meer dan een eeuw.' Het Beginselmanifest doelt daarbij onder andere op het verbinden van lager opgeleiden, middenkader en hoger opgeleiden.

Inspirerende passages

Het beginselmanifest bevat evenwel nog een aantal andere passages die mij telkens inspireren en een kader bieden in mijn dagelijks handelen. Zo pleit het Beginselmanifest voor het scheppen van kansen en het verdelen van middelen om meer gelijke uitgangsposities te scheppen. Zo bepleit het beginselmanifest een gemengde economische orde, een sociale markteconomie, met een belastingstelsel dat op draagkracht is gebaseerd. Het pleit voor een vitale publieke sector, evenwicht tussen sociale en economische doelen en een sociale zekerheid die beschermt en activeert. Niet onbelangrijk is dat het beginselmanifest zegt dat mensen zelf als eerste verantwoordelijk zijn voor hun toekomst. Het zegt evenwel ook dat het bieden van kansen, zelfs gelijke kansen, niet genoeg is. Mensen moeten mogelijkheden geboden krijgen om iets van hun bestaan te maken - zonder in onzekerheid te raken. Redelijke inkomensverschillen zijn volgens het Beginselmanifest acceptabel als die zijn terug te voeren op inspanning, verdienste of verantwoordelijkheid. Excessieve ongelijkheid dient te worden bestreden. Het vormt een bedreiging voor de maatschappelijke samenhang. Ik wil in dit kader een zin uit het Beginselmanifest citeren dat volgens mij de opgave van de PvdA goed weergeeft: 'Wie met zijn kennis en inzet de welvaart van ons allemaal wil vergroten verdient ruimte. Degene die het goed gaat maar zich verzekerd wil weten tegen pech of tegenslag verdient zekerheid. Wie wel mee wil maar niet me kan verdient bescherming. En wie met een extra steuntje in de rug van ons allemaal weer aan kan haken heeft recht op perspectief'.

Overeenkomsten en verschillen

Ik haal deze passage aan omdat ik hierin goed verwoord zie wat de essentie van onze zoektocht naar een eerlijker en rechtvaardiger samenleving is. De passage biedt een kader om keuzen te maken en ons meer herkenbaar naar de buitenwacht te profileren. Naast de waarden die in het rapport 'Politiek van Waarde' staan (eerlijke samenleving, bestaanszekerheid, goed werk, eerlijke verdeling van hoop en levenskansen, geborgenheid) biedt het Beginselmanifest ons ook houvast om ontwikkelingen te beoordelen en te duiden. Naast 'een eerlijke verdeling van hoop en levenskansen' (rapport Hamming) gaat het ook over 'een eerlijke verdeling van inkomen en vermogen' (Beginselmanifest). Naast 'gelijke kansen' (rapport Hamming) gaat het ook om het tegengaan van 'gelijke kansen in ongelijke situaties' (Beginselmanifest), omdat dit inhoudt dat in dat geval de ongelijkheid blijft bestaan. Joop van Uyl had het over spreiding van kennis, inkomen en macht. Het Beginselmanifest biedt naast het rapport Hamming een belangrijk kader om in de dagelijkse politiek keuzen te maken. Zoals het aanpakken van de overwaardering van het marktdenken of het allesoverheersende rendementsdenken, het maximaliseren van nut, dat in alle delen van de samenleving is doordrongen. Naast het rapport Hamming zou ik zeggen dat ook herwaardering van het Beginselmanifest voor de PvdA van belang is.

Inkomensverschillen

Ik wil afsluiten met twee uitspraken van Diederik Samsom die hij het afgelopen jaar heeft gedaan. De eerste uitspraak dateert van 7 maart van dit jaar toen Samsom in het RTL-debat tijdens de Provinciale Statenverkiezingen met VVD, CDA, SP en D66 zei: 'Voor het eerst in veertig jaar maken we de inkomensverschillen ietsje kleiner. De onderkant kreeg er wat bij, de hoogste inkomens leverden wat in.' Door het aanpakken van de soms extreme salarissen in de semi-publieke sector en het aanpakken van de bonussen bij banken, heeft de PvdA een bijdrage geleverd aan het verkleinen van de verschillen. Verder zijn door middel van heffingen en kortingen in de belastingsfeer de inkomensverschillen in algemene zin (kijkend naar besteedbare inkomens) redelijk stabiel gebleven. Iets anders zijn de toegenomen vermogensverschillen. In dat kader is de tweede uitspraak van Diederik Samsom van belang.

Vermogensverschillen en tweedeling

De tweede uitspraak deed hij deed hij tijdens een manifestatie op 1 mei 2014. In NRC-Handelsblad van die dag zei hij toen: 'Het kabinet-Rutte II moet de resterende regeerperiode tot 2017 gebruiken voor minstens één grote hervorming: een nieuw belastingstelsel dat werken aantrekkelijker maakt en meer belasting vraagt van de rijken'. Hij doelde daarbij onder meer op het terugdringen van vermogensverschillen. Terecht. Want de vermogensverschillen zijn sinds 2006 weer toegenomen. En de vermogensverschillen blijven nog steeds groeien. Zie de indrukwekkende studie van Thomas Piketty. Naast het aanpakken van de vermogensongelijkheid zal in mijn ogen de PvdA ook de toenemende tweedeling op andere terreinen van de samenleving (zoals de segregatie in het onderwijs en de discriminatie op de arbeidsmarkt) moeten aanpak-

ken. Verder zal de aandacht zich moeten richten op het stimuleren van economie en koopkracht. De voorstellen die Lodewijk Asscher begin deze week gedaan heeft door in het kader van de belastingherziening te pleiten voor de invoering van een loonkostensubsidie (om werknemers met lage inkomens voor werkgevers goedkoper te maken) en een hogere arbeidskorting, kan daaraan een belangrijke bijdrage leveren. Terugdringen van de toenemende vermogensongelijkheid en het creëren van extra banen dient hand in hand te gaan. Alleen dan zal het mogelijk worden ons ideaal van een eerlijker en rechtvaardiger samenleving dichterbij te brengen.